

OZANA IVEKOVIĆ

Oko svijeta u potrazi za lutkom

LIVIJA KROFLIN

Lutkarska čuda svijeta

Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku, 2023.

Na početku knjige *Lutkarska čuda svijeta* autorica ističe da je upravo europsko lutkarstvo 20. stoljeća najviše pridonijelo razvoju modernoga lutkarstva te napominje da je kao teatrologinju to područje najviše i zanima. Ona to i takvo lutkarstvo ima ambiciju razvijati te o njemu govoriti i pisati, ali ističe da treba prijeći granice eurocentrizma i proučiti što su drugi krajevi svijeta dali toj umjetnosti. Pošteno priznaje da je ovaj prikaz svjetskog lutkarstva ipak europski pogled na neeuropsko lutkarstvo te da se to ne da

izbjeći kad dolazi iz pera teatrologa koji je izrastao na europskom nasljeđu. Upravo ta dvojnost, pokušaj da se prijeđu granice vlastite kulture i civilizacije, ali i svijest da se to nikad ne može učiniti apsolutno, svakako je znanstveno i stručno korektan pristup. Mnogi autori to se ne usuđuju priznati zbog sveprisutne političke korektnosti.

Knjiga je strukturirana tako da se prikazom zahvaćaju pojedini kontinenti i države te se počinje upravo

s Azijom koja od svih kontinenata ima najbogatiju tradiciju lutkarstva, koju čuva i poštuje. Svaki kontinent predstavljen je osnovnim geografskim i drugim podacima, a potom se govori o lutkarstvu, njegovoj povijesti i suvremenosti. Autorica ističe da izvori za njezinu knjigu nisu samo gomila pročitane literature, nego i gledanje predstava na PIF-u i drugim festivalima te druženje s lutkarima koji su doputovali iz dalekoga svijeta. Zato u knjizi opisuje i osobna iskustva s nekima od uočenih fenomena o kojima piše.

Knjiga je vrlo zanimljiva i pitka za čitanje, budući da Livija Kroflin svojim asocijacijama, anegdotama i komentarima nastoji čitatelju približiti pojave koje bi mu inače bile dosadne i teške za praćenje. To je još jedna vrlina ove knjige, iako je ona prema prvotnoj namjeni udžbenik za studente lutkarstva na osječkoj Akademiji za umjetnost i kulturu. Tako ni ja u ovom prikazu neću pisati puno o činjenicama, nego ću se zadržati na zanimljivostima i specifičnostima određene lutkarske tradicije, kako bih potaknula zainteresiranog čitatelja da uzme knjigu u ruke i krene na zaista inspirativno putovanje oko svijeta u potrazi za lutkom.

Azija ima dugu tradiciju lutkarstva, staru nekoliko tisuća godina, pa je mnogi znanstvenici smatraju kolijevkom lutkarstva, vezanog prije svega uz vjerske obrede. Lutkarstvo je imalo važnu društvenu ulogu i bilo je vrlo cijenjeno. Zapadnjaci su se često nadahnjivali azijskim lutkarstvom, a najpoznatiji je primjer lutka javanka, danas uobičajena u europskom lutkarstvu. Za razliku od zapadne tradicije koja je, u neku ruku, otjerala lutkarstvo u pouku i zabavu za djecu, u azijskoj tradiciji ono se smatra vrednijim od živog teatra. Štoviše, glumac u živom kazalištu mora biti poput lutke, budući da je ona od njega vještija i doradenija. U azijskom lutkarstvu, za razliku od europskog, prisutna je narativna struktura, što je nasljeđe iz mitologije i religije.

Svoj put oko svijeta Livija Kroflin počinje upravo od Indije, jer mnogi stručnjaci smatraju da je lutkarstvo poteklo baš iz Indije. Nezahvalno je, doduše, govoriti o indijskom lutkarstvu jer svaka država ima svoje tradicionalne forme, ali svima je zajednička osnovna priča, središnja uloga pripovjedača, glazbena pratnja i ples, vizualna komponenta te moralni sadržaj povezan s religijom. Lutkama je pripisivano božan-

sko podrijetlo pa se njima odaje dostojno poštovanje. Priče iz *Mahabharate* i *Ramajane* podsjećaju na bitne moralne i duhovne ideje, a suvremenu situaciju komentiraju komični likovi.

Indonezijsko kazalište *wayang* također se veže uz *Mahabharatu* i *Ramajanu*, ali uključuje i indonezijske specifičnosti. Naime, taj pojam ne označava samo lutkarstvo nego i književnost, likovne umjetnosti i glazbu, iako se lutkarsko kazalište sjena smatra uzorom za sve oblike kazališnih predstava. Općenito, *wayang* je vrhunac javanske kulture koje se mijenjalo tijekom vremena pod stranim utjecajima, ali je središnje i dalje mistično i religijsko iskustvo.

I kinesko lutkarstvo, baš kao i indijsko i indonezijsko, razvilo je razne tipove lutaka. U početku je bilo vezano uz vjerske obrede, ali i vrlo blisko povezano s glumačkim glazbenim kazalištem. Izvedbu uvijek prate pjesma i ples. Kao i u azijskom lutkarstvu, i kinesko se temelji na pjevanju, sviranju, plesu, naraciji, vizualnim umjetnostima, ali i borilačkim vještinama i zanatima. Služi obrazovanju i zabavi, ali prenosi i bitna filozofska i religijska učenja. I u Kini glumačko kazalište zapravo oponaša lutkarsko. Stilizirane kretnje živih glumaca u kazalištu i operi podsjećaju na kretanje lutaka.

Za Vijetnam su karakteristične lutkarske predstave na vodi, a za Japan pak *bunraku* kazalište, u kojem jednu veliku lutku animiraju tri animatora. U Turskoj je pak najpoznatije kazalište sjena, koje se prema svojem glavnom liku naziva *Karagöz* (Karađoz). Osim Karađoza, u tim predstavama postoji i lik Hacivata, kojemu se Karađoz kao čovjek iz naroda uglavnom ruga jer se ponaša kao veći i obrazovaniji gospodin nego što zapravo jest. Od ostalih azijskih zemalja, nešto kraće autorica predstavlja Iran, Mjanmar, Koreju, Tajland i Kambodžu.

Potom se koncentrira na novi kontinent – Afriku. Lutkarstvo se najčešće primjenjuje u ritualu, i to pogrebnom, uz vjerovanje da omogućuje prijelaz iz vidljivoga u nevidljivi svijet. Ritualna funkcija je i danas najraširenija u Africi, tako da je kazalište tek mali dio lutkarstva. Osim drevnog korištenja u obredima, lutkarstvo ima i brojne druge funkcije – zdravstvenu, društvenu, političku, didaktičku, zabavljačku. Dakle, dosta je važno primijenjeno lutkarstvo kojemu je cilj podučiti publiku o zaštiti okoliša, održavanju higij-

jene, očuvanju zdravlja (prije svega zaštita od side), planiranju obitelji, o poljoprivredi, o demokraciji te o borbi protiv korupcije.

Domorodačke kulture Latinske Amerike su, prema arheološkim nalazima, sasvim sigurno njegovale lutkarstvo, prije svega u ritualima. Šamanima su maske i lutke pomagale da se povežu s duhovnim svijetom. Dolaskom konkvistadora, inkvizicija je branila tradicionalne lutkarske forme te se koristila lutkama da bi poučila domorodce katoličkoj vjeri. No ipak nije uspjela zabraniti putujuće zabavljače, koji su izvodili popularne lutkarske predstave koje su se rugale Španjolcima ili ih kritizirale. Autorica se više posvećuje lutkarstvu Meksika i lutkarstvu Brazila jer su u tim zemljama nastale specifične forme koje traju do danas.

Što se pak tiče SAD-a, domorodci (Indijanci) upotrebljavali su lutke u ritualima, baš kao i u Latinskoj Americi, no dolazak puritanskih Europljana tu je tradiciju prekinuo. U 18. stoljeću uglavnom gostujućim putujućim društinama iz Europe, a u 19. stoljeću lutkarske predstave poprimaju neka nova obilježja novih stanovnika koji su se u Americi već udomaćili. U SAD-u je za širenje lutkarstva bila iznimno važna televizija. Potkraj šezdesetih godina 20. stoljeća prikazuju se *Ulica Sezam* i *Muppet Show* Jima Hensona. To je jedna od specifičnosti američkoga lutkarstva u odnosu na europsko; film i televizija, gigantske lutke koje se osim u umjetničke svrhe koriste i u druge svrhe (povorke, proslave) te lutkarske predstave na Broadwayu. Ipak, i u SAD-u, kao i u Europi, lutkarstvo je uglavnom namijenjeno djeci.

Kanadski doseljenici također su potiskivali domorodačko lutkarstvo, iako su ostali neki njegovi tragovi. Tek početkom 20. stoljeća Kanada počinje s vlastitim lutkarstvom, budući da su do tada njezini stanovnici uglavnom gledali gostujuće družine. Pripadnici mnogih europskih naroda koji su se u toj zemlji nastanili donijeli su i svoje lutkarske tradicije, a veliku važnost za lutkarstvo u Kanadi, baš kao i u SAD-u, ima televizija. Razvoj kanadskog lutkarstva i dalje je vrlo aktivan; osnivaju se nove družine, udruge, festivali i sveučilišni programi lutkarstva.

Prikazom kontinenata, država i tradicija, u knjizi se može primijetiti da domorodačko stanovništvo, pogotovo u Americama, njeguje autohtono lutkarstvo.

Zato je još zanimljiviji podatak da Aboridžini nisu razvili lutkarstvo, iako imaju dugu tradiciju pričanja priča, ples i rituale.

Lutkarstvo stiže u Australiju s europskim doseljenicima, prije svega Britancima, koji su donijeli marionete, predstave *Punch i Judy* te mehaničke lutke. Kad se pojavila televizija, i ona je pridonijela širenju i popularizaciji lutkarstva. Australijsko lutkarstvo istražuje njegove različite aspekte pa se uz lutke sve više pojavljuju živi glumci, a popularno postaje i vizualno kazalište.

Put koji je autorica prešla prikazujući lutkarska čuda svijeta vrlo je zanimljiv i raznolik. Prikaz nije mogao obuhvatiti mnogobrojne i različite vrste lutaka i tehnika na svakom kontinentu i u svakoj državi. To se prepušta zainteresiranom čitatelju, kojemu je dano, rekla bi autorica, malo kavijara na krekeru, da samo osjeti kako je ukusan i da posegne za njim unatoč skupoći i ekskluzivnosti. Svatko tko se bavi lutkarstvom morao bi okusiti taj kavijar kako bi nešto saznao o drugim kulturama i njihovim lutkarskim tradicijama.

Sad više nema isprike da se o svjetskom lutkarstvu može čitati samo u stranoj literaturi. *Lutkarska čuda svijeta* Livije Kroflin popunila su bitnu prazninu u našoj literaturi o lutkarstvu jer je ta knjiga omogućila da se njome otputuje s lutkom u sve moguće dijelove svijeta. Popis literature u ovoj studiji omogućava svakome tko želi obogatiti svoje znanje da to i učini, jer je brojnost knjiga i članaka doista respektabilna. Valja spomenuti i fotografije i ilustracije koje su vrijedna likovna informacija jer bismo bez njih teško mogli zamisliti neke predstave i lutke koje se opisuju u ovoj knjizi, koju preporučujem lutkolozima, lutkarima i svima koji bi htjeli o lutkarstvu znati više. Potpuno i bez zadržke.